ION CAZABAN ȘI TAINELE SCENOGRAFIEI

de LUCIAN SINIGAGLIA

Abstract: The study sheds light on some significant information on the concern that seems to have been evoked closest to the soul of the researcher Ion Cazaban. The essence of Ion Cazaban's contributions to the history of set design is revealed in articles such as *L'Espace théâtral dans la conception des scénographes roumains contemporains*, respectively *La scénographie de Paul Bortnovschi*, both appeared in *Revue Roumaine d'Histoire de l'Art.*

Keywords: Ion Cazaban, set design, *Art History Studies and Researches. Theater, Music, Cinematography*, *Revue Roumaine d'Histoire de l'Art,* Ion Sava, Paul Bortnovschi.

Nu e o vorbă goală afirmația potrivit căreia Ion Cazaban (sau Jean Cazaban, așa cum i se spunea printre numeroșii săi prieteni și colegi) a fost și rămâne o personalitate adevărată a teatrului românesc. Vom vedea, în cele ce urmează, prin ce s-a remarcat distinsul cercetător, cum a muncit și, mai ales, cât talent și câtă dedicație a avut pentru a parcurge drumul spre acest statut.

Fig. 1 – Ion Cazaban.

Născut în 1935, Jean Cazaban a fost student timp de un an la Facultatea de regie de film, după care a urmat cursurile recent înființatei secții de teatrologie-filmologie din cadrul Institutului de Artă Teatrală și Cinematografică „I.L. Caragiale". A absolvit facultatea în 1958, făcând parte din prima serie de teatrologi și filmologi, alături de Ana Maria Narti, Bujor T. Rîpeanu, Constantin Paraschivescu, Mihai Tolu, Călin Căliman, Emil Mandric (printre alții). După încheierea studiilor, a lucrat ca secretar literar la Teatrul Giulești (actualul Odeon), apoi a fost unul din redactorii revistei *Contemporanul*, unde a semnat cronici teatrale, pentru ca ulterior să se angajeze la redacția de film a Televiziunii Române. În anul 1968, a ocupat prin concurs un post de cercetător în cadrul sectorului de teatru al Institutului de Istoria Artei. Jean Cazaban s-a retras oficial din acest post în 2004, continuând să participe la viața științifică a instituției. A fost unul din puținii oameni de breaslă care a îmbinat armonios munca de cercetător cu cea de critic[1]. În activitatea de critic teatral, Jean Cazaban a manifestat o totală deschidere atât față de manifestările dominate de valori canonice, cât și, lucru demn de a fi remarcat, față de cele ce stăteau sub semnul celor mai noi orientări artistice, pentru a căror susținere se documenta cu asiduitate. Era invitat la premiere și colocvii științifice în întreaga țară și scria despre acestea în *Teatrul*, *Teatrul Azi*, *Scena* cu obiectivitate, fără a manifesta sub nicio formă o atitudine de *yesman*, caracteristică din păcate des întâlnită la cronicarii care sunt invitați la evenimente artistice.

Ceea ce ne interesează cu osebire sunt rezultatele cercetărilor științifice ale lui Jean Cazaban, care au fost publicate în revistele *Studii și cercetări de istoria artei. Seria teatru, muzică, cinematografie* și *Revue Roumaine d'Histoire de l'Art. Série Théâtre, Musique, Cinéma*. Așa cum se va vedea, unele dintre studiile

[1] *Apud* Daniela Gheorghe, Lucian Sinigaglia, *Istoricul secției de teatru a Institutului de Istoria Artei „G. Oprescu" 1969–1990*, lucrare de plan, manuscris.

STUDII ȘI CERCET. IST. ART., ARTĂ PLASTICĂ, serie nouă, tom 14 (58), p. 215–217, Bucureşti, 2024

apărute în aceste publicații de nivel academic au fost integrate de distinsul cercetător în antologii și în cărți de autor. Între aceste două tipuri de apariții editoriale (studii apărute în reviste versus capitole din tratate și volume de autor) era o relație cu multiple fațete: amănuntele publicate în reviste au fost integrate de Jean Cazaban în bine venite sinteze, capitolele din antologii ofereau viziuni de ansamblu construite cu o logică exemplară, iar cărțile au rămas drept cea mai de seamă realizare a cercetătorului, cuprinzând multiple aspecte semnificative, asamblate cu o coerență pilduitoare. Pentru acest devotament, ale cărui roade s-au relevat pe parcursul a bune decenii, Jean Cazaban a fost recompensat în 2011 cu Premiul Uniter pentru întreaga activitate de cronicar teatral și de istoric de teatru.

Fig. 2 – Clody Bertola și Petre Gheorghiu în *Livada de vișini* de A. Cehov (1967), pe scena Teatrului Bulandra (regia Lucian Pintilie, costume Pia Oroveanu, decoruri Paul Bortnovschi).

Ne-am intitulat comunicarea *Ion Cazaban și tainele scenografiei* voind a evoca nu numai cunoștințele vaste în domeniul său de predilecție, dar mai ales capacitatea de a crea legături subtile între operele unor scenografi sau între colaborările dintre scenografi și regizori. E important de subliniat faptul că preocupările sale se focusează pe epoca discuțiilor și a realizărilor spectaculare subsumate fenomenului numit reteatralizare și a reverberațiilor pe care le-au avut principiile mișcării amintite. În numărul din 1979 al publicației *Revue Roumaine d'Histoire de l'Art. Série Théâtre, Musique, Cinéma*, Jean Cazaban a semnat un studiu introductiv care preceda considerațiile teoretice ale scenografilor Paul Bortnovschi, Teodor (Tody) Constantinescu, Vittorio Holtier, Dan Jitianu și Mircea Matcaboji. Intitulat *L'Espace théâtral dans la conception des scénographes roumains contemporains*, acest studiu arată capacitatea autorului de a realiza o adevărată sinteză asupra istoriei unui sfert de veac de teatru contemporan. Vorbind despre preceptele vehiculate de Ion Sava, pe care-l putem desemna ca adevăratul părinte al fenomenului reteatralizării, dintre care îl amintim pe cel al inadecvării folosirii scenei *à l'italienne* la unele tipuri de spectacole, Ion Cazaban a prezentat cu abilitate conceptul de scenografie ca purtătoare a expresivității vizualului[2]. În mod firesc, cercetătorul a legat preceptele ilustrului înaintaș de opiniile artiștilor pe care le prezenta, ilustrându-le prin considerații asupra modului în care scenografii au metamorfozat ideile în spectacolele la a căror naștere au participat.

[2] Ion Cazaban, *L'Espace théâtral dans la conception des scénographes roumains contemporains*, în *Revue Roumaine d'Histoire de l'Art. Série Théâtre, Musique, Cinéma*, 1979.

De altfel, capacitatea de sinteză a cercetătorului și, mai ales, modul curajos de a intra în zone de conexiune a elementelor spectacolului au fost strălucit demonstrate în studiul *Contribuții teoretice la definirea conceptului de «imagine teatrală»*, cuprins în antologia *Teatrul românesc contemporan 1944–1974*, apărută în 1975 ca o continuare a celor trei volume ale tratatului de istorie a teatrului românesc. Este momentul să amintim că Jean Cazaban a participat la conceperea ultimelor două volume ale monumentalei lucrări. O altă sinteză, sub titlul *Scenografia contemporană și «reteatralizarea» spectacolului*, a fost inclusă, sub semnătura sa, în numărul din 1980 al revistei *Studii și cercetări de istoria artei*. Aici, Jean Cazaban a prezentat, printre alte aspecte, încercările și reușitele unor scenografi de a-și subsuma realizările unui realism pe care îl simțim depărtat cu totul de vechiul și sinistrul realism socialist.

În *Revue Roumaine d'Histoire de l'Art. Série Théâtre, Musique, Cinéma*, în numărul apărut în 1985, Jean Cazaban a intrat cu abilitatea ce-l caracteriza în laboratorul de creație al scenografului Paul Bortnovschi. Vom regăsi capacitatea de a plonja în cercetări monografice prin participarea la construcția unei serii de volume editate de Universitatea Națională de Artă Teatrală și Cinematografică, unde, după evenimentele din decembrie 1989, Jean Cazaban a fost profesor universitar. Ne referim la volumele dedicate regizorului Radu Penciulescu, regizorului Crin Teodorescu, scenografului Paul Bortnovschi și regizorului Ion Cojar.

Regăsim capacitatea lui Jean Cazaban de a-și strânge roadele cercetărilor aprofundate în volumele *Caragiale și interpreții săi* (1985), *Dan Jitianu și bucuria comunicării* (2008), *Dan Nemțeanu și viziunea sa scenografică* (2011), *Scena românească și expresionismul* (2012), și, *finis coronat opus*, *Scenografia românească în secolul XX. Decorul* (2017).

La plecarea sa spre alte zări, în 2018, ne-a rămas amintirea omului și cercetătorului gata oricând să vorbească despre un nou eveniment teatral, să ofere colegilor un amănunt mai puțin știut, să puncteze cu bonomie plusurile și minusurile unei comunicări. O caldă amintire, domnule Jean Cazaban!